

H. Ömer'in Ağabeyi Zeyd b. Hattâb'ın Hayatı Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation On The Life Of Ömer's Older Brother Zayd B. Khattab

Hakan TEMİR¹

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Gönderim Tarihi: 21.11.2019 | Kabul Tarihi: 18.03.2020

Özet

Zeyd b. Hattâb, ikinci halife Hz. Ömer'in büyük kardeşi, Hz. Peygamber'in eşi Hz. Hafsa'nın amcası ve tabînin neslinden Abdurrahman b. Zeyd'in babasıdır. O, İslâm davetinin yayılmaya başladığı ilk zamanlarda Müslüman olmasına rağmen, tebliğ faaliyetleri bu devrede gizli yürütüldüğünden dolayı, Müslüman olduğunu hemen açıklamadı. Hayatındaki bu önemli değişimi uzun süre ev halkından ve özellikle kardeşi Hz. Ömer'den sakladı. Bu yüzden nübüvvetin altıncı yılında Müslüman olmak için Erkâm'ın evinde giden Hz. Ömer, abisini karşısında görünce bir an şaşkınlığını gizleyemedi. Zira kız kardeşi Fâtıma gibi abisi Zeyd de iman etme hususunda kendisinden önce davranmışlardı.

Zeyd'in adından Mekke'nin zorlu günlerinde çok fazla bahsedilmese de Medine döneminde onun ismi ve faaliyetleri biraz daha belirginleşir. Nitekim o, Medine'ye hicret çağrısı yapıldığında, bu çağrıya kulak veren ilk muhacirlerdendi. Medine'ye ulaştıktan sonra Benî Abdülmünzir'in konuğu oldu ve muâhâta katıldı. Savaşa izin verilmesiyle birlikte Bedir, Uhud ve Hendek gibi önemli savaşlarda yer aldı ve bu savaşlardaki cesaretinden dolayı adından söz ettirdi. Hz. Ebû Bekir dönemini de idrak eden Zeyd, bu dönemde ortaya çıkan yalancı peygambere karşısında dirayetli bir duruş sergiledi. Onlarla yapılan mücadeleye katılarak, Hz. Peygamber'in meclisinde bulunan ama bir müddet sonra yalancı peygamberlere inanıp dinden çıkan Reccâl'i öldürmeye ant içti. Onun dinden çıkmasına ve Hz. Peygamber'den öğrendiklerini yanlış işlerde kullanmasına çok sinirlendi. Bu yüzden Reccâl'i öldürmek için çaba sarf etti ve arzu ettiği şeyi gerçekleştirdi. Yemâme gününde Müslümanların bayrağını taşıyan Zeyd, bu savaşta büyük yararlılık gösterdikten sonra şehit oldu. Kardeşinin şehadetiyle ondan uzak kalmanın hüznünü yaşayan Hz. Ömer, onu her zaman özlemle yâd etti.

Anahtar Sözcükler: Zeyd, Hz. Ömer, Yemâme, Şehit

Abstract

Zayd b. Khattab is the elder brother of the second caliph Omar, Prophet's wife Hafsa's uncle and Abdurrahman b. Zayd's father. Although he was Muslim in the early days of the Islamic invitation, he did not instantly declare that he was Muslim because the invitation was secretly carried out at that period. He kept this situation like a secret from family members especially his brother, Omar. So, when Omar went to Arkham's house in the 6th year of nubuwwah, he was so amazed to see his brother. Because his brother Zeyd, like his sister Fatıma, had preceded to believe.

Although Zayd was not so much mentioned during the hard days of Mecca, his name and activities became more evident during Medina period. Thus, he was one the first refugees when the migration to Medina started. After he reached to Medina, he became guest to Banu Abd munzir and joined the meeting. Then, he battled in important wars such as Bedir, Uhud and Hendek and made his name known. Zayd played a preserving stance against fake prophets apperaed during Abu Bakr's period. He struggled with them and swore to kill Reccâl who was in the assembly of Prophet and then believed to fake prophets. He was very angry at Raccal's rejection of the religion and used what he learned from Prophet in wrong Works. That's why he tried to kill Reccâl and did what he wanted. Zeyd, carrying Muslim's flag at Yemame Day, martyrized in this war. Omar always longed for him.

Keywords: Zayd, Omar, Yemame, Martry

Giriş

İslâm dünyasında yediden yetmişe herkesin hakkında az çok malumat sahibi olduğu veya yakinen tanıdığı kişilerden birisi Müslümanların ikinci halifesi Hz. Ömer'dir. O, nübüvvetin altıncı senesinde İslâm'a girmesine rağmen kısa sürede büyük mesafeler kat ederek, Hz. Peygamber'in yanında Hz. Ebû Bekir'den sonra ikinci adam olma payesini elde eden, İslâm dünyasının önde gelen isimlerinden birisidir.

Hz. Ömer, İslâm dünyasında bu kadar meşhur olmasına rağmen ağabeyi Zeyd b. Hattâb aynı şöreti elde edememiştir. Garip olan şey ise o, Hz. Ömer'den önce Müslüman olduğu ve birçok meselede Hz. Peygamber'in takdirini kazandığı halde kaynaklarda adı çok nadir zikredilir. Bu yüzden günümüzde birçok kimse bu ismi ilk duyduklarında "Hz. Ömer'in kardeşi mi varmış!" diyerek şaşkınlığını gizlemekten kendilerini alıkoyamaz. Böyle bir şaşkınlık haklı da olsa bu duruma neden olan sebepler iyice tespit edilmelidir. Dolayısıyla onun adının meşhur olmayışında Hz. Ömer mi etkiliydi, yoksa bu meselenin başka bir izahı mı var? vb. tarzda sorular sorularak bazı cevaplar elde edilmelidir. İşte bu makalede öncelikle Zeyd b. Hattâb'ın hayatı rivayetlere yansıdığı kadarıyla işlenecek ve sonrasında İslâm'a girme, şehit olma gibi mevzularda Hz. Ömer'den önce davranmasına rağmen kaynaklarda adından neden çok fazla bahsedilmediği mevzusu aydınlığa kavuşturulmaya çalışılacaktır.

1-Ailesi ve Kabilesi

Zeyd b. Hattâb, baba tarafından Kureyşli, anne tarafından ise Benî Esed b. Huzeyme'dendir. Babasının Kureyş'in Benî Adî kolundan (batnından) olması Zeyd'e büyük avantaj sağlamıştı. Zira doğar doğmaz Kureyş'in güçlü bir ailesinin nüfusuna kayıt olmuş ve bu sayede bir takım imtiyazlar elde etmişti. Çünkü Kureyş kabilesi İslâm'dan önce hızlı bir ilerleme kat etmiş ve diğer kabilelere karşı üstün bir konuma yükselmişti. Kureyş'in bu gücü elde etmesinde efsanevi ataları Kusay b. Kilâb'ın rolü büyüktür. O, Huzâalıları Mekke'den çıkararak şehrin yönetimini ele geçirdi ve şehri imâr ve iskâna açtı. Kureyş'ten türeyen batınları mal varlığı ve akrabalık derecelerini dikkate alarak Kâbe'nin etrafına yerleştirdi. Soy bakımından kendisine yakın olan ve mal varlığı yerinde olan akrabalarını Kâbe'nin etrafına, diğerlerini ise şehrin uzak noktalarına iskân ettirdi. Yaptığı taksimat sebebiyle şehrin merkezine yakın olan batınlar şerefli kabul edilip "Kureyş el-Bitâh", uzak olanlar ise zayıf kabul edilip "Kureyş ez-Zevâhir" olarak adlandırıldı. Onun bu hamlesi Kureyş'teki dengelerin güçlüler lehine değişeceğine işaret etti. İşte Kusay'ın bu hamleleri sonucu Zeyd'in ait olduğu Benî Adî batnı güçlüler içerisinde yer aldı.

Kusay, Mekke'nin iskânını tamamladıktan sonra şehrin yönetim işlerini de düzene soktu. Kıyâde (başkomutanlık), nedve (istişare meclisini toplama), hicâbe (Kâbe'nin perdedârlığı), livâ (sancaktarlık), sikâye (hacıların su temini), rifâde (yoksul hacıları doyurma) gibi görevleri kendi uhdesinde bıraktı. Geriye kalan görevleri ise hatırını kıramayacağı güçlü batınlar arasında pay etti. Bu paylaşım sebebiyle Benî Adî'ye Sefâret yani elçilik görevi düştü. Dolayısıyla Zeyd'in dahil olduğu batın Sefâret göreviyle çevre kabileler ve hatta devletlerle görüşebilecek yetkiyi elde etti. Fakat gücü elde etmek kadar korumak da önemliydi. Bu yüzden onlar, Kusay'dan sonra da yaptıkları hamlelerle gündemde kalmaya çalıştılar.

Kusay ölmeden önce üstlendiği görevlerin tamamını oğlu Abdüddâr'a bırakınca buna kardeşi Abdümenâf razı olmadı. Kendisi gibi düşünen batınları yanına alarak "mutayyebîn" bloğunu oluşturunca, Benî Adî bu gelişmelere kayıtsız kalmadı. Onlar da Kusay'ın taksimatını haklı bulup Abdüddâr'a destek vererek "ahlâf" grubuna dahil oldular. Bu gruptakiler kestikleri hayvanın kanını bir kaba koyduktan sonra ellerini batırıp kaptaki kanı yalamak suretiyle yemin ettiklerinden dolayı "leakatü'd-dem" (kan yalayıcıları) olarak bilindiler. Onlar bu hareketiyle düşmana korku salmış ve Araplar içerisinde önemli bir güç elde etmişlerdi. Bu olaydan devşirilen güç, uzun süre devam edecek ve Uhud meydanında kendisini gösterecekti. Bu savaşta Zeyd'in karşısında yer alan müşrik kendisinin kan içenlerden olduğunu söylediğinde Zeyd de aynı blokta içerisinde bulunan Benî Adî'den olduğunu hatırlatacaktı.

Baba tarafından güçlü bir kabileye mensup olan Zeyd, anne tarafından aynı güce sahip değildi. Zira annesinin ait olduğu Esed b. Huzeyme kabilesi Necid'in kuzey bölgelerinde yaşamaktaydı. Burası Arap Yarımadasının orta kesiminin kuzey taraflarıdır (Murad Ya'kûbî, 2002: 37). Benî Esed, Medine'den Fırat'a kadar uzanan geniş arazide bedevî hayat yaşadığından tarihte etkisi diğer kabileler kadar hissedilmedi (Kalkaşendî, Nihâyetü'l-Ereb, 1980: 38; Kehhâle, 1997: I, 21). Lakin bu kabile tamamen etkisiz değildi. Zira toprakları vadi ve su kaynakları bakımından zengin olan Esedîler'in Kusâs dağında demir madeni bulunmaktaydı ve Kusâsî denilen kılıçlar onların elinde şekil almaktaydı (Cengiz Kallek, "Esed", DİA, İstanbul 1995: XI, 363).

Baba tarafından Kureyşli anne tarafından Esedli olan Zeyd'in babası Hattâb, annesi Esmâ bint Vehb b. Habib b. el-Haris b. Abs b. Ku'ayn'dır (İbn Sa'd, 1990: III, 288). Zeyd'in Hz. Ömer'den büyük olmasından hareketle Hattâb'ın ilk evliliğini bu kadınla gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz. Bu evlilikten Zeyd'den başka bir çocuğu olup olmadığı bilinmemekle birlikte baba Hattâb'ın başka evlilikleri söz konusuydu. Nitekim o, Kureyş'in batınlarından Benî Mahzum'dan Hanteme bint Hişâm ile evlenmişti. Benî Mahzum'un güçlü liderlerinden olan Velid b. Muğire'nin yeğeni ve Ebû Cehil'in kız kardeşi olduğu söylenen Hanteme'den Ömer, Safiyye ve Ümeyme (Asıl adı Fâtıma, künyesi Ümmü Cemil ve lakabı ise Ümeyme olduğu ifade edilir.) adında üç çocuk dünyaya geldi (Zübeyrî, 1953: s. 347; Makrizî, 1999: VI, 211). Dolayısıyla bu üç çocuk Zeyd'in baba tarafından kardeşi oluyordu. Bunlardan Ümeyme ve Hz. Ömer Mekke dönemi Müslüman olmuşlardı.

Zeyd'in baba tarafından kardeşleri olduğu gibi anne tarafından kardeşlerinden de bahsedilir. Rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla annesi Esmâ, Süleym kabilesinden Hakîm b. Ümeyye b. Hârise b. Evkas es-Sülemî ile evlenmişti. Hakîm, Benî Ümmeyye ile yaptığı dostluk antlaşması sebebiyle Mekke'ye yerleşen (Belâzurî, 1996: XIII, 331) ve iyiliği emredip kötülüğü nehyeden "Muhtesip" vazifesini ifa eden bir kimseydi. Onun Zeyd'in annesiyle ne zaman evlendiğini tam olarak tespit edemediğimiz gibi Hattâb'tan önce mi sonra mı evlendiğini belirlemekte zordur. Bu evlilikten Zeyd'in anne bir kardeşi Osmân'ı dünyaya gelmişti (Zübeyrî, 1953: s. 348). Belâzurî'nin rivayetine göre Hakîm'den olma Evfâ b. Hakîm'in de Zeyd'in anne bir kardeşidir (Belâzurî, 1996: XIII, 331).

2-Doğumu, Künyesi ve Şahsiyeti

Zeyd'in doğum yeri ve tarihine dair rivayetlere ulaşmak mümkün olmamakla birlikte var olan rivayetlerden hareketle bir takım çıkarımlarda bulunabiliriz. Öncelikle o, Hattâb'ın oğlu olması sebebiyle Mekke'de doğmuş ve İslâm'a gelene kadar burada yaşamış olmalıdır. Doğum tarihi kadar vefat ettiğinde kaç yaşında olduğuna dair rivayetler aktarılmasa da onun 584 yılından önce doğduğunu söyleyebiliriz. Çünkü küçük kardeşi Hz. Ömer'in Fil Vak'asından 13 yıl sonra (İbn Sa'd, 1990: III, 288) yani 584 yılı civarında doğduğu rivayet edilmektedir. Bununla birlikte Hz. Ömer ile Zeyd'in arasındaki yaş farkının fazla olmadığını düşünmekteyiz. Mekke döneminde Müslüman olanların daha çok gençlerden oluşması, Zeyd'in savaflara katılacak güçte olması ve Hz. Ömer ile olan yakın münasebeti aralarındaki yaş farkının az olduğunun işaretleridir. Dolayısıyla ikisi arasındaki yaş farkı en fazla 3-5 yıl civarında olmalıdır.

Zeyd'e ismini babası vermiş olmalıdır. Zira Hattâb'ın hem amcası hem de kardeşi olan Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'in ismi Câhiliye döneminde çok meşhur olanlardandı. Dolayısıyla bu isim Hattâb'a çok yakındı. Ayrıca artmak, çoğalmak ve bereket anlamalarına gelen Zeyd ismi çocuklarının üretken olmasını arzu eden ebeveynlerce özellikle tercih edilirdi. İslâm'dan önce uzun süre bu isimle anılan Zeyd, evlendikten sonra Arapların künye geleneğinin yansıması olarak ilk doğan çocuğunun adıyla künyelendirildi. Bundan böyle en büyük oğlu Abdurrahman'a nispeten Ebû Abdurrahman künyesiyle çağrılmaya başlandı (İbn Abdilberr, 1992: II, 550).

Fizikî özellikleri bakımından Zeyd, tıpkı kardeşi Hz. Ömer gibi uzun boylu, iri yapılı, güçlü kuvvetli ve heybetli bir kimseydi. Renk tonu olarak esmer tenli olduğu söylenir (İbn Sa'd, 1990: III, 288; İbn Abdilberr, 1992: II, 550). Şahsiyet bakımından ılımlı, sabırlı ve cömert birisi olduğu anlaşılmakta-

dır. Siyasî olaylarda yer almaması ve kavgadan uzak durmasıyla dingin, sakin, vakur ve sade bir hayat yaşadığını söyleyebiliriz. Günlük hayat içerisinde inişli-çıkışlı bir hayat yaşamadığından yaptıklarını öven ya da yeren ayet veya hadis varit olmamıştır.

3-Evlilikleri ve Çocukları

Güçlü ve varlıklı bir ailenin ferdi olan Zeyd, Arap kültürünün ve çağın şartları gereği birkaç defa evlilik yapmıştır. İlk iki eşinin Ensâr'dan olması onun evliliklerini Medine'de yaptığını göstermekle birlikte Mekke döneminde evlilik yaptığına dair bilgilere ulaşmak zordur. Bu sebeple ilk evliliğini Medine'de yaptığını düşünerek onun uzun süre bekâr kaldığını söyleyebiliriz.

Rivayetlere yansıdığı kadarıyla Zeyd, ilk evliliğini Evs kabilesinin Benî Âmir b. Avf'ın ileri gelenlerinden Ebû Lübâbe'nin kızı Lübâbe ile yaptı. Medine'nin ilk Müslümanlarından olan Ebû Lübâbe, kızının adıyla künyelenen kanaat önderlerinden birisiydi. Müslüman olduktan sonra ikinci akabe biatına katılmış ve kabilesinin temsilcisi olarak seçilmişti. Ebû Lübâbe gibi İslâm'ı kabul etmekte gecikmeyen kardeşleri Mübeşşir ve Rifâa kapılarını muhacire sonuna kadar açmalarıyla meşhur olan sahâbilerdi. Onların bu cömertlikleri ve belki de Câhiliye döneminde Benî Adî kabilesiyle arasında bulunan bağ sebebiyle sayıları yirmiye yakın olan Benî Adî mensubu muhacirler Kubâ'ya ulaştıklarında onların misafiri oldular. Aralarındaki bu ilişkinin bir sonucu olarak Zeyd, Benî Amr b. Avf'tan Lübâbe ile evlendi. Bu evlilikten hicretin 5. yılında Abdurrahman dünyaya geldi (Zübeyrî, 1953: 363).

Abdurrahman doğduğunda dedesi Ebû Lübâbe, onu hurma liflerine sararak Hz. Peygamber'e götürmüştü. Hz. Peygamber'in âdeti üzere onun adını koyduktan sonra tahnik yapmış ve Hz. Peygamber'in onun başını okşayarak dua etmişti. Hz. Peygamber vefat ettiğinde 6 yaşında olan Abdurrahman'ın sahâbî neslinden olup olmaması tartışmalıdır. İbn Sa'd onu tabiîn tabakasından sayar ve genel kanaat bu yöndedir (Zübeyrî, 1953: 363). Tıpkı babası gibi uzun boylu ve yakışıklı bir genç olan Abdurrahman'ı amcası Hz. Ömer, kardeşi Zeyd'e çok benzediği için ayrı severdi (Zübeyrî, 1953: 363; Makrizî, 1999: VI, 146). Özellikle ağabeyi Yemâme savaşında şehit düştükten sonra öksüz kalan Abdurrahman'ı yalnız bırakmayan Hz. Ömer, onu kızı Fatımâ'yla evlendirdi. Babası ve amcası gibi dirayetli olan Abdurrahman, yönetimden anladığı için Emevîler döneminde bir müddet Mekke valiliğine atandı; ancak onun Abdullah b. Zübeyr taraftarı olduğu anlaşıldığında azledildi (İbn Habîb, 1985: 301). Abdurrahman b. Zeyd, Abdullah b. Zübeyr b. el-Avvâm'ın iktidarı ele geçirdiği dönemde vefat etti (İbn Sa'd, 1990: V, 37).

Zeyd, ikinci evliliğini yine aynı kabileden yani Evs kabilesinin bir kolu olan Benî Amr b. Avf b. Mâlik'ten Ebû Âmir'in kızı Hâbibe ile yaptı (İbn Sa'd, 1990: VIII, 260). İbn Sa'd bu kadının Cemîle olduğunu zikretse de birinci isim daha isabetlidir (İbn Sa'd, 1990: III, 288). Zeyd'in bu evliliğinde annesinin ismini verdiği Esmâ dünyaya geldi (Makrizî, 1999: VI, 211). Tabiîn neslinden olan Esmâ da kardeşi Abdurrahman gibi hadis ravilerindedir. Zeyd, Yemâme'de şehit düştükten sonra Hâbibe, Sa'd b. Hayseme ile evlendiği ve ondan da Abdullah b. Sa'd'ı doğurduğu bilinmektedir (İbn Sa'd, 1990: VIII, 260).

Zeyd'in üçüncü evliliğini kendi akrabalarından Atîke bint Zeyd ile yaptığı rivayet edilir (İbn Abdilberr, 1992: IV, 1878). Atîke, Câhiliye dönemi Hanîfleri arasında adı zikredilen Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'in kızı ve cennetle müjdelenen Sâîd b. Zeyd'in kız kardeşidir. Atîke, Müslüman olduktan sonra Medine'ye hicret etti ve burada Hz. Ebû Bekir'in oğlu Abdullah ile evlendi. Mekke'nin Fethi, Huneyn ve Tâif kuşatmalarına katılan Abdullah, Tâif kuşatmasında Ebû Mihcen es-Sekâfî'nin attığı okla yaralandı (İbn Seyyidünnâs, 1993: II, 250). Yarası bir süre devam ettikten sonra iyileşti; ancak bu yarası daha sonra tekrar nüksedince hicrî 11. yılının Şevval ayında Ebû Bekir es-Siddik'in hilafeti döneminde vefat etti (Zübeyrî, 1953: 275; Belâzurî, 1996: X, 108) Abdullah'ın vefatıyla dul kalan amcakızı Âtike'yle Zeyd'in evlendiği söylene de bu ihtilaflı bir konudur. Çünkü Abdullah'ın ölümü ile Zeyd'in şehadeti birbirine yakındır (İbnü'l-Esir, 1994: VII, 181). Dolayısıyla Zeyd ile evlenmiş olsa dahi evlilikleri çok kısa sürmüştür. Zeyd Yemâme'de şehit düştükten bir müddet sonra Atîke, Hz. Ömer ile evlenmiştir.

4-Mekke Dönemi Yaşantısı ve Hicreti

Mekke döneminde, muhtemelen, babası Hattâb'ın terbiyesinde büyüyen ve işlerinde ona yardımcı olan Zeyd, ömrünün büyük kısmını Mekke'de geçirmiş olmalıdır. Hattâb, ticaret ve hayvancılıkla uğraştığından Zeyd'in bu konularda tecrübe kazandığını söyleyebiliriz. Babası taassup içerisindeki bir putperest olmasına rağmen bu durum oğluna sirayet etmemiş olacak ki, Zeyd İslâm davetine kayıtsız kalmadı (İbn Sa'd, 1990: III, 288).

İslâm'ın gizli duyurulduğu dönemde Zeyd'in İslâm'la nasıl tanıştığı merak konusudur. Tahminlemimize göre onun Müslüman olmasında kişilik yapısı kadar ailenin diğer fertleri de etkili olmuştur. Zira yakın akrabalarından amcasının oğlu ve aynı zamanda eniştesi Saîd b. Zeyd ile onun hanımı yani kız kardeşi Fâtıma Dârulerkâm'dan önce Müslüman olmuşlardı (İbn Sa'd, 1990: VIII, 209). Ablası ve eniştesi Zeyd'in bu dönemdeki ılımlı ve yapıcı tavırlarından dolayı İslâm dinine girmesinde yardımcı olmuş olabilirler. Diğer bir ihtimal ise Zeyd onlardan önce İslâm'la tanışmış ve onların Müslüman olmasına etki etmiştir. Ne var ki, İslâm'ın ilk zamanlarında Mekke halkının işkence ve cinayetlerinden emin olmak için davetin gizli yürütülmesi ve Müslüman olanların bunu dışa yansıtılmama gayret etmelerinden dolayı bu dönemde Müslüman olanların sıralamasını yapmak zordur. Bilinen o ki, Zeyd ilk Müslümanlardandı ve bu konuda kardeşi Hz. Ömer'i geçmişti. Müslüman olduktan sonra aile çevresinin baskısından ve belki de Kâbe'deki sefaret görevinin ağırlığından dolayı İslâm'a girdiğini kardeşi Hz. Ömer'den dahi sakladı. Bu yüzden Hz. Ömer, peygamberliğin altıncı yılında İslâm'a geldiğinde ağabeyinin kendisinden önce Müslüman olduğunu öğrendi.

Hz. Ömer'in Müslüman olmasıyla İslâm açıktan tebliğ edilmeye başlandığında Zeyd de Müslüman olduğunu herkese duyurdu. Ancak bu davranışından dolayı müşriklerin bir baskı ve işkencesine maruz kaldığına dair rivayetler aktarılmaz. Hâlbuki bu sıralarda her geçen gün kendilerinden bir ferdin İslâm'a geldiğini görüp sinirlenen müşrikler, onlara karşı baskı ve işkencelerini arttırmışlardı. Muhtemelen Zeyd'in ılımlı tavrından ve Adî oğullarının kabile fertlerine olan sadakatinden dolayı bu tür baskılara maruz kalmadı.

Hz. Peygamber, Mekke'de yolların tıkanmasıyla Medine'ye hicret emrini verdiğinde bu çağırışı bekleyen Müslümanlar yakın akrabalarını yanlarına alarak Medine'ye göç etmeye başladılar. İşte bu devrede Benî Adî'den Müslüman olanlar da Hz. Ömer'in önderliğinde Medine'ye gitmek için hazırlık yapmaktaydı. Kervanda Hattâb'ın oğullarından Zeyd b. Hattâb ve Hz. Ömer (İbn Hişâm, 1955: I, 476); Hz. Ömer'in kızı Hafsa'nın kocası Hüneys b. Hüzafe es-Sehmî, amcaoğulları Said b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl, Benî Adî'den Amr ve Abdullah b. Sürakâ; Adî oğullarının Temîm kabilesinden müttefikleri olan Vakid b. Abdullah et-Temimî, Benî İcl b. Lüceym kabilesinden müttefikleri Havle b. Ebi Havle, Malik b. Ebi Havle, Bükeyr oğullarından İyaz, Halid, Akil, Amir ve bunların Benî Sa'd b. Leys kabilesinden olan müttefiklerinden oluşan yaklaşık yirmi kişi bulunmaktaydı. Hz. Ömer'in Mekke'de yaptığı söylenen konuşmadan sonra yola çıkan kervan Kubâ'ya ulaştığında (İbn Kesîr, 1994: III, 265) burada Evs kabilesinin batınlarından Benî Amr b. Avf yurdunda Abdülmünzir'in çocuklarına konuk oldular (İbn Ebî Hayseme, 2006: II, 47; İbn Kesîr, 1994: III, 265).

5-Medine Dönemi Yaşantısı

Kubâ'da Beni Amr b. Avf oğullarının yanında kalmaya başlayan Zeyd, bu kabile ile olan diyalogunu devam ettirerek Medine'ye taşınmadı (Makrizî, 1999: VI, 211). Hz. Ömer de aynı şekilde bu kabile içerisinde kalarak ticaretini devam ettirdi. Onlar Kubâ'ya ulaştıktan sonra hicrete başlayan Hz. Peygamber, Kubâ'ya geldiğinde burada bir müddet kaldı. Dört veya on dört gün sürdüğü söylenen Kubâ misafirliğinden sonra burada kalmayarak Medine'ye ulaştı. Medine'de Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evine misafir oldu. İslâm devletinin temelini atmak için bir dizi faaliyete de başladı. Öncelikle İslâm devletinin işlerinin yürütüleceği ve Müslümanların rahatça ibadet edebileceği Mescid-i Nebevî'nin temelini attı. Sonrasında ensâr ile muhaciri kaynaştıracak kardeşlik (muâhât) projesini uygulamaya koydu.

Mescidin tamamlanmasından sonra ensâr ile muhaciri Enes b. Mâlik'in evinde toplayan Hz. Peygamber, hamdüsenalardan sonra "Muhakkak ki Allah (cc) istediğini seçendir. 'Allah Meleklerden ve insanlardan elçiler seçer' ayetinde olduğu gibi bugün ben de aranızdan arzu ettiklerimi kardeş seçeceğim." dedi (İbn Hibbân 1997: I, 147). Altı aylık gözlemden sonra ensâr ve muhaciri yeteri kadar tanımanın rahatlığıyla, onları eşitlik ve adalet prensiplerine göre kardeş seçmeye başladı. Yapılan bu kardeşlik işleminde Zeyd b. el-Hattâb ile Ma'n b. Adî b. el-Aclan kardeş ilan edildi (İbn Sa'd, 1990: III, 288; İbn Abdilberr, 1992: II, 550; Uçar, 2019: 374-375).

Ma'n b. Adî, Kudâa kabilesinin Belî batnından Benî Aclan'dandı. Evs kabilesiyle antlaşma yaparak Medine'ye yerleşmişti (İbn Hacer, 2009: IV, 384). İkinci Akabe Biati'na katılan Ma'n, okuma-yazma biliyordu. O, Hz. Peygamber vefat ettiğinde yaptığı konuşma ile meşhur olmuştu. Nitekim Hz. Peygamber vefat ettiğinde halk ağlayarak: "Vallahi kendimiz ondan önce ölmek isterdik. Ondan sonra fitnenin zuhur edeceğinden korkuyoruz." şeklinde feryat ederken Ma'n: "Vallahi, ben ondan önce ölmek istemezdim. Çünkü ben onu diri değil de ölü tasdik etmiş olacağım." (İbn Hacer, 2009: IV, 385) diyerek insanları sakinleştirmişti (İbn Sa'd, 1990: III, 465).

Zeyd, muâhât sayesinde Ensâr'ın güçlü bir ismiyle kardeş olmuştu. Bu kardeşlik ikisinin vefatına kadar sadakatle devam etmiştir. Öyle ki, kimi zaman önemli olaylarda da kendini göstermiştir. Nitekim Medinelilerin Sâkife'de toplanarak yeni halifeyi seçmek istediğinden Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir'i bu durumdan haberdar eden Ensâr'dı. Rivayet edildiğine göre onlar Sakîfe'ye doğru hareket ettiklerinde yolda iki Medineli ile karşılaştılar. Bunlardan birisi muâhâtta Hz. Ömer ile kardeş Uveyym b. Sâide, diğeri de Zeyd b. Hattâb'ın muâhâtteki kardeşi Ma'n b. Adiy idi (İbn Hacer, 2009: IV, 385). Uveyym onlara: "Gitmemek gibi bir durumunuz olamaz. Ne arzunuz varsa yerine getirin." (İbn Sa'd, 1990: III, 460) diyerek Sakîfe'ye gitmeleri hususunda onları cesaretlendiler.

Muâhâta katılan Zeyd, Medine döneminde adından söz ettirmiş ve onun adı daha çok savaşlarda anılmıştır. Bu yüzden onun katıldığı savaşları incelemekte fayda vardır.

6-Hz. Peygamber Döneminde Katıldığı Savaşlar

Zeyd, hicret ederek evini ve doğup büyüdüğü şehri arkasında bırakmıştı. Fakat hicret etmekle müşriklerden kurtulamadı, tam tersine onlara karşı mücadelesi daha yeni başlıyordu. Zira Medine döneminde cihada izin verilmesiyle müşriklere karşı silahlı mücadele dönemi başlamıştı. Dolayısıyla şirk Arap Yarımadasından temizlenene kadar müşrikler üzerine savaşlar tertip edilecekti. Onlara karşı yapılan savaşlarda yer alan Zeyd, Bedir, Uhud, Hendek ve diğer savaşlara katıldığı rivayet edilir (İbn Sa'd, 1990: III, 288). Yine adı, Hudeybiye Antlaşması'nda hazır bulunarak, Rıdvan Bey'ati'nde Hz. Peygamber'in elini tutanlar arasında zikredilir (İbn Abdilberr, 1992: II, 550).

Hicretin 2. yılında gerçekleşen Bedir Gazvesi Müslümanların müşriklerle yaptığı ilk karşılaşması olması sebebiyle ayrı bir öneme sahiptir. Dolayısıyla bu savaşa katılanlar Allah tarafından övülmüş ve Hz. Peygamber tarafından "Bedir ya da Hudeybiye'de bulunanlar, asla ateşe girmeyecektir." (İbn Kesîr, 1994: III, 493) şeklinde cennetle müjdelenmişlerdir (Buhârî, Meğâzî, 9). Daha sonraları bu mücadeleye katılan 313 kişi "Ashab-ı Bedir" adı altında ayrı bir kategoriye dahil edilmiştir. Hatta bundan böyle kabileler kendi içerisindeki şerefli kişileri sayarken Bedir Ashabı'ndan başlamışlardır. Ashab-ı Bedir'den olan Zeyd de bu savaşa katılması sebebiyle faziletli birisi kabul edilir ve ismi Benî Adî b. Ka'b'tan içerisinde ön plana çıkar.

Ashab-ı Bedir içerisinde yer alan Zeyd, Uhud savaşına da katılmıştır. Uhud günü savaşırken Hz. Ömer kendi zırhını ağabeyine takdim ederek: "Bu zırhımı mutlaka takmalısın. Ben buna dair yemin ettim." dedi. Zeyd kardeşinin yemininin yerine gelmesi için zırhı üzerine taktı ve bir müddet sonra zırhı sırtından çıkardı. Hz. Ömer ona: "Niçin çıkardın?" diye sorduğunda Zeyd kardeşine: "Senin kendin için istediğin şehitliği, ben de kendim için istiyorum." dedi (İbn Sa'd, 1990: III, 289).

Uhud Savaşı'nda iki taraf arasında karşılıklı mücadele başladığında Zeyd b. Hattâb, müşriklerin safında yer alan Ebû Cehm b. Huzeyfe ile karşılaştı. Ebû Cehm onu korkutmak ve psikolojik üstünlük

elde etmek için Kureyş'in güçlü batınlarından olduğunu belirterek "Ben kan içenlerdenim (Ahlaf'tanım)" dediğinde Zeyd de ona "Merak etme şuan senin karşısında kan içenlerden birisi durmakta" cevabını verdi (Belâzurî, 1996: I, 57). Daha önce belirtildiği üzere Câhiliye döneminde Kureyş'in batınları arasında görev taksimindeki anlaşmazlık nedeniyle çıkan ihtilafta Abdüddâr taraftarları ellerini kana batırarak yemin ettikten sonra o kanı yalamışlardı. Ahlâf diye adlandırılan bu grubun insanlar üzerinde ciddi bir yaptırım gücü bulunduğundan Ebû Cehm karşısında bulunan kişiye üstünlük sağlamak istese de Zeyd de aynı grup içerisinde yer aldığından söylediği söz işe yaramamıştır.

Uhud Savaşında okçuların yerini terk etmesini fırsat bilen Hâlid b. Velid yanındaki süvarilerle arkadan dolaşarak İslâm ordusunu hiç beklemedikleri bir yerden vurmuştu. İslâm ordusu dağılmaya başladığında Müslümanları da büyük bir tehlike bekliyordu. Nitekim bu dağılma sonucunda kazanılmak üzere olan savaş kaybedilmiş, Hz. Peygamber yaralanmış ve Uhud'daki kayalığa sığınmıştı. İşte bu zorlu günde Hz. Peygamber'in çevresinde birkaç kişi kalmıştı. O gün kaçmayıp sabreden dört kişiden birisinin Zeyd b. Hattâb olduğu rivayet edilir (İbn Kuteybe, 1992: 179).

7-Yemâme Savaşı ve Şehâdeti

Hz. Peygamber'in vefatıyla halifelik makamına oturan Hz. Ebû Bekir'i zekât vermeyen ve peygamberlik iddiasında bulunan kişilerin halledilmesi meselesi bekliyordu. İşte bu meselede Hz. Ebû Bekir'i yalnız bırakmayan ve İslâm dininin tahrif edilmesine müsaade etmeyenlerden birisi Zeyd b. el-Hattâb'tır. O, peygamberlik iddiasında bulunan Müseylime'ye karşı düzenlenen Yemâme savaşına katılarak hicretin 12. yılında şehit düşmüştür (İbn Sa'd, 1990: III, 289). Zeyd'i bu mücadeleye sürükleyen ve onu ön saflarda savaştıran amilleri anlamak için Yemâme sürecini kısaca işlemekte fayda vardır.

Hz. Peygamber henüz hayatta iken hicretin 10. yılında (631) Sülmâ b. Hanzale başkanlığındaki Benî Hanîfe heyeti Medine'ye gelerek bir kısmı Müslüman oldu. Bu heyet içerisinde Hevze el-Hanefiyye'den sonra Benî Hanîfe'nin reisliğini üstlenen Müseylimetülkezzâb'ın da bulunduğu da rivayet edilir. Müseylime'nin Medine'ye çok hızlı bir şekilde yayılan İslâm devletinde önemli bir makam veya güç elde etmek niyetiyle geldiği; fakat istediğini alamadan dönmek zorunda kaldığı bildirilir. Medine'den ayrıldıktan sonra peygamberlik iddiasında bulunan Müseylime, Hz. Peygamber'e bir elçi yollayarak nübüvveti ortak yürütmeyi teklif etmekte gecikmedi. Bu iddiasından vazgeçmesi için kendisine yollanan Habîb b. Zeyd el-Ensârî'yi şehit etti ve daha sonra Hecr'i işgal etti. Hecr'in yönetimini elinden kaptıran Sümâme b. Üsâl, Ebû Bekir'den yardım istemek durumunda kaldı. Hz. Ebû Bekir bu iş için İkrime b. Ebû Cehil ve Şürahbîl b. Hasene komutasında bir orduyu Yemâme'ye gönderse de Müseylime ortadan kaldırılamadı.

İslâm ordusu karşısında ilk zaferini elde eden Müseylime'nin taraftarları her geçen gün artmaktaydı. Onun taraftarları arasında bulunan Reccâl b. Unfuva'nın Zeyd b. Hattâb için ayrı bir önemi vardı. Zira Reccâl ile Zeyd aynı mecliste sohbet dinlerken Hz. Peygamber "Aranızda öyle bir adam vardır ki, onun azı dişi, Cehennem'de Uhud dağından daha büyük olacaktır." demişti (İbn Kesîr, 1994: VI, 463). O, mecliste bulunanlara korku yaratan bu söz, Reccâl'in Müseylime ile birlikte irtidad etmesine kadar etkisini sürdürdü. Dünyevî bir makam elde etme peşinde olan Reccâl yalan şahadette bulunarak Hz. Peygamber'in Müseylime'yi kendine veliaht tayin ettiğini iddia ederek ona saygınlık kazandırdı. Kur'an'dan ezberlediği ayetleri Müseylime'ye öğrettiğinde Müseylime'nin inandırıcılık derecesi de arttı. Böylece Beni Hanife kabilesinin büyük bir fitneye düşmesine sebebiyet verdi (İbnü'l-Esîr, 1994: II, 356). İşte Hz. Peygamber'in huzurunda Reccâl'in durumundan haberdâr olan Zeyd, onu öldürme vazifesini bizzat üstlendi (İbn Kesîr, 1994: V, 145).

İslâm ordusunun Müseylime karşısında yenilgiye uğraması üzerine bölgeye Hâlid b. Velîd kumandasında yeni bir ordu sevk edildiğinde Zeyd de Hâlid'in ordusuna katıldı. Kendisine tevdi edilen tüm vazifeleri Reccâl'i öldürme gerekçesiyle kabul etmeyen Zeyd, onu öldürmenin İslâm adına büyük bir kazanım sağlayacağını farkındaydı. Bu yüzden Hâlid b. Velîd komutasındaki orduya bir asker olarak katıldı.

Halid b. Velid 12/633 yılında Yemâme yakınlarında Akrâba mevkiine gelerek Müseylime'nin ordusunun tam karşısında karargâhını kurdu. Savaşmak için hazırlanan ordunun sağ cenahına Zeyd b. Hattâb'ı sol cenaha ise Üsâme b. Zeyd'i yerleştirdi. İslâm ordusunun karşısında Reccâl çıkınca Zeyd aradığı fırsatı ele geçirmenin sevinciyle onu öldürdü ve ardından şiddetli bir savaş başladı. Müseylime'nin ordusu büyük bir sadakatle İslâm ordusunun karşısına çıkınca Müslümanlar geri çekilmek durumunda kaldı.

İslâm ordusunun dağıldığını gören Zeyd 200 kişilik süvari öncü birliğinin başından ayrılmadı (İbn Sa'd, 1990: III, 68). Geri çekilen ve kaçmaya başlayan orduyu toplamakta kararlı olan Zeyd "Kaçmak erkeklere yaraşmaz, Bu nasıl yiğitlik? Kaçmak yok, er kişi de savaş meydanından kaçmaz." diye bağırırdıktan sonra, "Allah'ım! Onların bu pervasız kaçışlarından dolayı senden af diler, Müseylime ile Muhakkim b. et-Tufeyl'in yaptığından dolayı sana sığınırım!" diye dua etti (İbn Sa'd, 1990: III, 288). Ordunun toparlanması için yaptığı çağrılar işe yarayınca onlara son bir kez şöyle seslendi: "Ey insanlar, dışınızı sıkın ve sabredin! Düşmanınıza fırsat bile vermeden üzerlerine yürüyün. Allah'a yemin ederim ki, Allah düşmanları yenilgiye uğratmadıkça veya ben şehit olup, Allah'ın huzuruna varıp, halimi anlatmadıkça bundan sonra asla konuşmayacağım." (İbn Kesîr, 1994: VI, 465) diyerek elindeki bayrağı sıkı bir şekilde tutup, düşman saflarının içlerine doğru ilerledi. Şehit olup elindeki bayrak yere düşünceye kadar kılıcıyla çarpışmaya devam etti. O, şehit olunca bayrağı Huzeyfe'nin azatlısı Salim eline aldı (İbnü'l-Esîr, 1994: II, 356).

Zeyd b. Hattâb'ı, Ebû Meryem künyeli Seleme b. Sabih b. Ömer öldürmüştür (İbn Kesîr, 1994: VI, 484). Bu kişi ve ismi hakkında ihtilaflar bulunsa da (İbnü'l-Kelbî, 1988: I, 66-69) Ebû Meryem bizzat Hz. Ömer'e yaptığı görüşmede Zeyd'i nasıl öldürdüğünü anlatmıştır. Rivayet edildiğine göre Zeyd'in şehit olurken dirayetli duruşundan etkilenen Ebû Meryem Müslüman olduktan sonra Hz. Ömer'in yanına geldiğinde "Kardeşim Zeyd b. el-Hattâb'ı sen mi öldürdün?" diye sordu. O da sakin bir tavırla "Ey mü'minlerin emiri! Allah, benim vasıtamla onu şehitlik mertebesine ulaştırdı. Beni de onun eliyle tahkir etmedi." dedi (İbnü'l-Esîr, 1994: II, 356; İbn Kesîr, 1994: VI, 484). Bunun üzerine Hz. Ömer, "Yemâme Günü Müslümanların, sizden kaç kişiyi öldürdüğünü gördün?" diye sordu. O da, "En az 1400 kişi" cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer, "Onlar, ne kötü ölümler!" dedi. Ebu Meryem; "Beni sağ bırakıp da, Peygamber'ine ve Müslümanlar için razı olduğu dine dönmeme fırsat veren Allah'a hamd olsun!" dedi. Hz. Ömer, Ebû Meryem'in bu samimi sözlerinden son derece mutlu olduğu ve onu Basra'ya kadı olarak tayin ettiği rivayet edilir (İbn Sa'd, 1990: III, 288).

8-Hz. Ömer'in Ağabeyine Olan Sevgisi

Hz. Ebû Bekir'in danışma meclisinde bulunan Hz. Ömer, abisi Zeyd b. Hattâb'ın ölüm haberini alınca bir yandan onu kaybetmenin hüznünü yaşamış, diğer yandan onun şehit olmasına sevinmişti. Çünkü kendisinin özlemle beklediği şehadet ağabeyine nasip olmuştu. Bu yüzden ona imrendiğini belirten şu sözü söylemiştir: "Kardeşim, iki güzellikte benden önce davrandı. Benden önce Müslüman oldu, benden önce de şehid oldu." (İbn Kesîr, 1994: VI, 485)

Hz. Ömer, şehit kardeşi olmanın mutluluğunu duysa da kardeşi her aklına geldiğinde üzüntüsünü gizleyemezdi. Hatta bir defasında kardeşinin özleminden gözünü kaybeden ve hâlâ içindeki acıyı dindiremeyen Mütemmim b. Nüveyre'yle karşılaşmıştı. Ona "Kardeşin için ne kadar da çok üzüldün!" dediğinde o gözlerini işaret ederek, "O üzüntüden, bu gözümü kaybettim ve sağlam kalan diğer gözümle de o kadar çok ağladım!" dedi. Onun acısının benzerini yüreğinde hisseden Hz. Ömer de "Bu üzüntü, hiçbir kimsenin ölüsüne üzülemeyeceği kadar büyük bir acıymış!" demekten kendisini alıkoyamadı.

Mütemmim, irtidat hareketlerine karıştığı için Hâlid b. Velîd tarafından öldürülen kardeşi Malik'in ölümü üzerine beyitlerle bir mersiye söylemişti. Onun bu mersiyesini beğenen Hz. Ömer "Allah, kardeşim Zeyd b. Hattâb'a rahmet etsin! Eğer şiir söylemeyi bilseydim, senin kardeşine söylediğin sözler gibi ben de ona şiir söyler ve üzerine ağlardım." dedi. Mütemmim, "Ey Mü'minlerin emiri!

Şayet benim kardeşim de, senin kardeşin gibi (Müslüman olarak) Yemame'de ölmüş olsaydı, üzerine hiç ağlamazdım." dediğinde bu sözden mutlu olan Hz. Ömer kardeşinin şehit olmasına sevindi. Lakin Zeyd'e olan muhabbeti hiç bitmedi. Bu yüzden Yemâme tarafından esen rüzgâr bedenine dokunduğunda: "Saba rüzgârı esmekte ve Zeyd b. el-Hattâb'ın kokusunu getirmektedir." dediğine pek çok kez şahit olunmuştur (İbn Sa'd, 1990: III, 289).

9-Hadis Rivayetindeki Yeri

Zeyd b. Hattâb ilk Müslümanlardan olması ve birçok hadise de yer alması sebebiyle hadis rivayetinde ayrı bir öneme sahiptir. Lakin o, Yemâme savaşında şehit düştüğünden hadislerin yazıldığı döneme erişememiştir. Bu sebeple şahit olduğu olayların büyük kısmını aksettirmeye imkân bulamasa da şehit düşmeden önce, uygun zamanlarda, yaşadığı tecrübeleri başkalarına aktarmıştı. Bu yüzden bildikleri kendisiyle kaybolup gitmemiş ve şahit olduğu olaylar başkaları vasıtasıyla hadis kitaplarına kaydedilmiştir. Özellikle sahâbe veya tabiîn neslinden olduğu söylenen oğlu Abdurrahman kendisinden nakillerde bulunmuştur (Bkz. Taberânî, 1994: V, 82). Lakin ondan nakledilen hadisler Sahihayn'da veya Kütüb-i Sitte içerisinde yer almaz. Yine ondan yeğeni İbn Ömer de Buhârî ve Müslim'in Câmi'u's-Sahîh'lerinde yer alan yılanla ilgili bir hadisi rivayet etmiştir. Ondandır rivayet edilen hadislerin bazıları şöyledir:

1-Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb babasından şunları rivayet etti: "Resulullah (sav) Veda hac-cında: 'Köleleriniz, konusunda çok dikkatli olunuz! Yediklerinizden onlara yedirin; giydiklerinizden onlara giydiriniz. Eğer onlar bir hata işleyip de, siz de onları bağışlamayacaksanız onları satın, fakat onlara eziyet etmeyin!' buyurdu." (Taberânî, 1994: XXII, 243; İbn Sa'd, 1990: II, 142)

2-İbn Ömer, Ebû Lübâbe veya Zeyd b. Hattâb'tan şöyle rivayet etti: "Resulullah (sav) ev yılanlarının öldürülmelerini yasakladı!" dedi (Buhârî, "Bidü'l-Halk", 3299; Müslim, "Selâm", 2233).

Değerlendirme ve Sonuç

Mekke döneminde Müslüman olduktan sonra hayatını vahyin çizdiği rotaya göre yönlendirdiği anlaşılan Zeyd b. Hattâb'ın İslâm adına önemli işler başardığı aşikârdır. Mekke döneminde Müslüman olarak İslâm'ı Hattâb'ın evine taşıması o sıralarda yapılabileceği en büyük eylemdi. Medine dönemine gelindiğinde savaş meydanlarından ayrılmaması ve Reccâl b. Unfuva'nın yaptığı hatayı bertaraf etmek için komutanlığı elinin tersiyle iterek ön saflarda savaşmış, şehit olması azımsanmayacak kadar önemli fedakârlıklardır. İslâm için bu kadar emek sarf etmesine rağmen biyografisinden de anlaşılacağı üzere onun hayatı yeteri kadar anlatılmamıştır. Tarihçiler, kardeşi Hz. Ömer'i uzun uzun anlatıp hayatı hakkında eksik bir nokta bırakmamaya çalışırken Zeyd'e aynı önemi verememişlerdir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu durum temelde iki sebebe dayanmaktadır. Dolayısıyla bunları ilk başta Zeyd'in kendinden ve Hz. Ömer'den kaynaklanan sebepler olmak üzere iki ana kategoriye ayırmakta fayda vardır. Sonra bu kategoriler üç tanesinin Zeyd'den iki tanesinin de Hz. Ömer'den olmak üzere beş maddede izah edilebilir. Bu maddeler şöyledir:

1-Zeyd'in Kişiliği: Rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Zeyd, kararlı, gözü pek, akıllı ve itidalli birisidir. Yeri geldiğinde Hz. Ömer gibi ani çıkışları olsa da genelde sakin bir tavır göze çarpar. Hz. Ömer ise gerek cahiliye gerekse İslâm'da söylediği sözler ve yaptığı eylemlerle dikkatleri üzerine çekmiştir. Akıllı ve hiddeti düşmanlarda korku, Müslümanlarda bir ümit kaynağı kabul edildiğinden yaptığı hareketler çok konuşulmuştur. Zeyd'in bu şekilde söylemlerinin az olmasından dolayı dikkatleri üzerine çekememiştir. Anlatılacak etkili sözleri olmayınca hayatı karanlıkta kalmıştır.

2-Zeyd'in Anne Tarafının Kureyşli Olmaması: Zeyd b. Hattâb'ın annesi Kureyş'in uzak akrabası Benî Esed b. Huzeyme'dendi. Hz. Ömer'in annesi ise Kureyş'in Mahzumoğullarındandı. Kureyş'in en büyük batınlarından olan Mahzumoğulları Mekke'de siyasî ve ekonomik anlamda bir hayli nüfuzu olan topluluktu. İslâm'dan önce Kubbe ve Einne vazifelerini yürütmekteydiler. Kubbe, Kureyş'in bir araya gelip orduyu hazırlamak ve savaşı yönetmek için kurduğu çadırıdır. Einne ise atları dizginleme

ve süvarileri komuta etme görevidir. Bu kabilenin ileri gelenlerinden Ebû Cehil Hz. Ömer'in öz dayısı, Velîd b. Muğîre ise büyük dayısıydı. Dayı tarafından güçlü isimlerinin gölgesinde büyüyen Hz. Ömer, akli ve zekasını da kullanarak kısa sürede danışma meclislerinde yer almıştır. Hatta bir müddet sonra Sefaret görevini üstlenerek adını sadece Arap Yarımadasına değil komşu ülkelere de duyurmayı başarmıştır. Câhiliye'den itibaren adından söz ettiren Hz. Ömer gittikçe meşhur hale gelirken kardeşi onun yardımcısı ve destekçisi olmuştur.

3-Zeyd'in Erken Vefatı: Sahâbe biyografilerindeki eksikliklerin sebeplerinden bir tanesi de erken vefattır. Nitekim sahâbe içerisinde Mekke'nin ilk zamanlarından itibaren İslâm'a giren, Hz. Peygamber ile uzun birliktelikleri bulunan ve önemli olaylarda yer alan sahâbe içerisinde erken dönemde vefat edenlerin hayatları özet şeklinde kalmıştır. Bunun sebebi onların tabiîn nesline ulaşmamasıyla alakalıdır. Taşıyıcı nesil olarak tabir edebileceğimiz tabiîn nesli, Hz. Peygamber'in hayatını sahâbeden öğrenerek hadisleri kayıt altına almaya çalışmıştır. İşte bu döneme yetişen sahâbe bildiklerini tabiîn nesline aktardıklarından hadis rivayetçisi konumuna erişmişlerdir. Bu sebeple hayatları muhaddisler tarafından araştırılmış ve kayıt altına alınmıştır.

4-Hz. Ömer'in Eylem ve Söylemleri: Yaptığı işlerde ve söylediği sözlerde samimiyetten ayrılmayan Hz. Ömer kişiliğinin de bir yansıması olarak doğru bildiğini söylemekten çekinmemiştir. Onun sözleri Allah tarafından da sevildiğinden sözleri birçok âyetin inmesine sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla o, hak katında olduğu kadar halk nazarında da sevilmiştir.

5-Hz. Ömer'in Halife Oluşu: Müslümanların ikinci halifesi olarak görev alması ve on yıllık iktidarı döneminde büyük icraatlar yapmasıyla takdirleri üzerine toplamıştır. Dünyaya adalet timsali olarak tanıtılan Hz. Ömer'in hayatının her karesi Müslümanlar için önemli hale geldiğinden yaptığı her uygulama kayıt altına alınmıştır.

İlk bakışta kardeşi Hz. Ömer'in gölgesinde kalmış gibi görünen Zeyd'in hayatının tüm yönleriyle aksettirilememesi biraz da kendisiyle alakalıdır. Erken yaşta vefatı ve ılımlı kişiliği sebebiyle yaptıkları rivayetlere yansımamıştır. Fakat hayatı tamamen gizli kalmamıştır. Genel hatlarıyla da olsa hakkındaki önemli malumatlar aktarılmıştır. Özellikle savaş meydanlarındaki kahramanlıkları gerekli şekilde anlatılmıştır.

Kaynakça

- Beğavî, E. K. A. (1421/2000). Mu'cemü's-Sahâbe, thk. Muhammed Emin b. Muhammed. Kuveyt: Dâru'l-Beyân.
- İbn Abdilberr, E. A. (1412/1992). el-İstiâb fî Ma'rifeti Ashâb, thk. Ali Muhammed Bicâvi, Beyrût: Dâru'l-Cil. _____, E. A. (1386/1966), ed-Dürer fî İhtisâri'l-Megâzi ve's-Siyer, thk. Şevkî Dayf, Kahire: yy.
- İbn Ebî Hayseme, E. A. (1427/2006). Târîhü'l-Kebîr, thk. Salâh b. Fethî Hilâl. Kâhire: Fevârikü'l-Hadîs.
- İbn Habîb, M. B. (1405/1985). el-Münemmak fî Ahbârî Kureyş, thk. Hurşîd Ahmed Fâruk, Beyrût: 'Alimü'l-Kütüb.
- İbn Hacer el-Askalanî, (2009). el-İsâbe, Trc: Naim Erdoğan. İstanbul: İz Yayıncılık.
- İbn Hibbân, M. B. A (1417/1997), es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulafâ, thk, Hafız Seyyid Aziz. Beyrût: Dâru'l-Fikr.
- İbn Hişâm, A. M. (1375/1955: es-Sîretü'n-Nebeviyye, thk. Mustafa Saka-İbrahim Abyârî. Halep: Matbaatü Mustafa.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ el-Hafız (1994). el-Bidâye ve'n-Nihâye (Büyük İslâm Tarihi), çev. Mehmet Keskin. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Kuteybe, E. M. (1992). el-Me'arif, thk. Servet Ukkâşe. Kâhire: Heyetü'l-Mısriyye.
- İbn Sa'd, M. (ö. 230/845). et-Tabakâtü'l-Kübrâ. thk. Muhammed Abdülkadir Ata, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Seyyidünnâs, (1414/1993). Uyûnu'l-Eser fî Fünûni'l-Mağâzi ve's-Şemâili ve's-Siyer, thk. İbrahim Muhammed Ramazan, Beyrût: Dâru'l-Kalem.

İbnü'l-Cevzî, A. B. A. (1412/1992). el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem, thk. Muhammed Abdülkadir Ata-Mustafa Abdülkadir Ata, Beyrut: Dâru'l-İlmiyye,

İbnü'l-Esîr, İ. A. B. M. (1415/1994). Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sâhâbe, thk. Ali Muhammed Muavviz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut: Darû'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İbnü'l-Kelbî, M. S. (1408/1988). Nesebü Mead ve'l-Yemeni'l-Kebîr, thk. Naci Hasan. Arabistan: Alimü'l-Kütüb.

Kalkaşendî, E.A. Ş. (1400/1980.). Nihâyetü'l-Arab fî Ma'rifeti Ensâbi'l-Arab, thk. İbrahim Abyârî. Beyrût: Dâru'l-Kitabü'l-Lübnânî.

Kehhâle, Ö. R. (1418/1997). Mu'cemü Kabâilü Arabü'l-Kadîme ve'l-Hadîse. Beyrût: Müessesetü Risâle.

Makrîzî, E. M. (1420/1999). İmtâ'u'l-Esmâ' bimâ li'r-Resûl, thk. Muhammed Abdülhamid en-Nemîsî. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Murad Ya'kûbî, (2002), el-Kabile ve Devletü'l-Medine fî Ahdi Rasûl (sav). Tunus: Camiatü Tunus.

Taberânî, S. B. M. (1415/1994). Mu'cemü'l-Kebîr, thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefî. Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye.

Uçar, İ. (2019). Hz. Muhammed Zamanında Medine'de Günlük Hayat, Ankara: FCR Yayın ve Reklam

Vâkıdî, M. B. Ö. (2014). el-Meğâzî (Hz. Peygamber'in Savaşları), thk. Martin Jones, İstanbul: İlk Harf Yayınları.

Zübeyrî, M. B. A. (1953). Kitâbü Nesebi Kıreş, thk. E. Lévi-Provençal. Kâhire: Dâru'l-Me'ârif.

Summary

Zayd b. Khattab was brother of Omar b. Khattab who was well known in Muslim World. Although it was known that there were not so much age difference between them because of their closeness, it was narrated that Zayd was older than Omar. Born as the son of Khattab, Zayd was probably born and lived in Mecca. He spent most of his youth in his father's works and became Muslim in the early days of Islam. He passed his brother with this act but Omar became Muslim not long before.

Zayd was very pleased with the fact that Omar was also became Muslim. So, he began to declare Islam in public and started to act with his brother. They immigrated together and when they arrived in Kuba, they stayed in the same house. While Zayd married to girls who were from Ansar, Omar resumed his life. When the Masjid al-Nabawi completed, Zayd was declared to brother with one people; Hz. Omar to three people in brotherhood day.

In the early days of Medina, Zayd participated in wars allowed for jihad. He and his brother participated in Badr, Uhud and Hendek wars and the others. And then both of them participated in Badr War and Hudeybiye Treaty. So, they became one the leading figures of the companions. Moreover, their devotion in Uhud War and their attachment to each other became notorious. Because both of them wanted to be martyred in this war, they tried to dress each other's armor and when they didn't convince each other, they fought without armor.

Zayd, who was very courageous like Omar, witnessed the death of the Prophet. But he continued to serve to Islam rather than getting desperate. He fought against fake Prophets by joining Ridde Operations, one of the biggest problems of Abu Bakr's period. In this war, he killed Reccal b. Unfuva who betrayed Muslims. Killing Reccal became a great morale for soldiers and provided great benefit to Islam. He gave speeches to gather Islam army and then took muhajir's flag, attacked to the enemies and martyred there.

Abu Maryam, who martyred Zayd b. Khattab, was impressed by this incident and became Muslim. Soon after he came to Omar and said "when your brother was dying, I was resurrected". Omar said "May God have mercy on my brother! He passed me in two ways, that is, to enter Islam and to martyrdom.

When looking at the rumors about him, Zayd stepped forward from his brother in several ways and acted with him at many points. Despite this, Omar's name became more famous. We thought that there were several reasons for his situation. First, Zayd died at early period, so he couldn't take part in hadith narration. However, Omar lived longer and became caliphate and achieved important works. Secondly, Omar draw attention with his actions and speeches. But Zayd lived a simple life. That's why when it came to the Hattab's sons, Omar was in the forefront.